

Дискурс-аналіз як засіб дослідження соціальних стереотипів у культурних текстах (на прикладі сучасних українських романів)

Культурні тексти – це виражені в об'єктивній дійсності способи бачення світу, кожен з яких може сприйматися як певна семіотична єдність і бути проаналізований за допомогою різних соціологічних методів. За допомогою культурних текстів відбувається трансляція та збереження суспільно значимої інформації, що необхідна для стабільного існування суспільства. Вони можуть бути виражені як в матеріальних, так і не матеріальних об'єктах і так чи інакше відображують (чи репрезентують) ту культуру, в рамках якої були створені.

Існує кілька методів аналізу тексту – традиційний (класичний) аналіз, контент – аналіз (кількісний) та дискурс-аналіз, кожний з яких має певні переваги і недоліки. Останній з'явився у другій половині ХХ століття і представляє собою дослідження текстів у їх соціокультурному контексті, в якому вони були створені. Йому іноді протиставляється структурний аналіз як спосіб дослідження тексту у його автономній завершеності, безвідносно історичних та культурних умов його виникнення та існування. Дискурс-аналіз дозволяє нам виділяти певні «ситуаційні моделі», що присутні в об'єктивній реальності і можуть бути присутніми у тексті, завдяки чому забезпечується розуміння. Особливістю його є те, що він направлений на вивчення тексту, що вписаний у безпосередній соціокультурний контекст і реалізується в його умовах. Зокрема, Т.А. ван Дейк відзначає, що фактори і умови вироблення текстів масової комунікації, від економічних умов до соціальних і інституціональних процедур, можуть бути співвіднесені з різними структурними характеристиками текстів. Наприклад, назва статті у газеті або іншому виданні може залежати від його політичної спрямованості або конкретних уподобань її автора, блок телевізійних новин також може акцентувати увагу на тому чи іншому фрагменті зображуваної події залежно від зовнішніх умов.

За допомогою використання методу дискурс-аналізу можна вивчати ті елементи текстового повідомлення, які можуть бути не вираженими безпосередньо, але бути присутніми в його структурі, зокрема стереотипи, упередження, тощо. Так, стереотипи, згідно з У.Ліппманом, є певним схематизованим образом іншої соціальної групи, нації спільноти і актуалізується за умов недостатньої інформації. Стереотип виконує функції економії зусиль при повсякденній взаємодії; захисту існуючих групових цінностей; ідентифікації, розрізнення «ми - образу» і «вони-образу».

Як правило, стереотипізовані образи не проявляються у текстах безпосередньо, але їх можна виділити за допомогою тематичного аналізу (на макро-рівні) та на мікро-рівні окремих ідей та висловлювань. Іноді буває важливішим і, відповідно, більше впливає на свідомість саме те, що не сказано відкрито, ніж те, що прямо повідомляється.

За допомогою методу дискурсивного аналізу можна виділити основні теми, що виявляються в конкретному літературному творі (наприклад: подорожі, взаємодія з представниками інших національностей, самотність, герой в умовах незнайомого міста, тощо), далі за допомогою більш дрібних структур (діалогів, речень, окремих висловлювань) виявити наявність стереотипізованих образів, що можуть бути в ньому приховані.

Такі сучасні автори, як Ю. Андрухович, Н.Сняданко, Л.Дереш, С. Жадан та інші зображують сучасний світ за допомогою таких сюжетів, в яких можна виділити цілу низку стереотипізованих образів. Наприклад, національних та етнічних у романі «Московіада», гендерних, культурних та національних у романі «Пригоди молодій українки» Н.Сняданко, культурних та соціально-побутових у творах «Поклоніння ящірці», Л.Дереша, «Депеш Мод», «Гімн демократичної молоді» С. Жадана. Використовуючи побудову «ситуаційних моделей» і виділення базових тем оповідей і структур, за допомогою яких вони реалізуються, ми можемо виділити конкретизувати ті наявні стереотипи, які можуть впливати на наше світобачення, але бути непомітними при повсякденному сприйнятті цих текстів.